

Лілія Борисівна МАРТИНОВА

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародних економічних відносин,
Хмельницький національний університет
E-mail: liliamartynova3@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У НАБЛИЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄС

Мартинова, Л. Б. Підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу у наближенні соціально-економічного розвитку України до країн ЄС [Текст] / Лілія Борисівна Мартинова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 1. – С. 57-62. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто актуальну проблему визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України за умов євроінтеграції.

Мета. Автором поставлено за мету сформулювати ключові напрями побудови системи підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України у забезпеченні соціально-економічних ефектів європейської інтеграції.

Метод (методологія). Для досягнення необхідного результату у дослідженні використано синергетичний, історичний, комплексний, системний, інституціональний підходи та методи наукового пізнання.

Результати. Зосереджено увагу на основоположних чинниках формування конкурентних переваг людського потенціалу. Визначено першочергове значення відтворення соціально-демографічного потенціалу у становленні конкурентоспроможності людського потенціалу. Розглянуто вагомість перетворення людського потенціалу в людський капітал у формуванні його конкурентних переваг, у тому числі за рахунок мобільності його носіїв. Встановлено значення соціального захисту і соціального забезпечення носіїв людського потенціалу як вагомого чинника його збереження та реалізації. Підкреслено, що до функцій держави у забезпеченні підвищення людського потенціалу належать як безпосередня реалізація заходів щодо розвитку останнього, так і загальне регулювання соціальних параметрів економічного процесу.

Одним із чинників позитивних структурних змін та модернізації національного господарства, розширення ресурсів підтримки розвитку усіх складових людського потенціалу, економічного поживлення, підвищення якості життя населення визначено активізацію підприємництва та зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектору.

Окреслено специфічні риси та запропоновано критерії інституційного забезпечення соціально-економічної політики в Україні. Сформовано концептуальну схему ресурсно-інституційного забезпечення формування конкурентоспроможного людського потенціалу. Розглянуто перешкоди ресурсному забезпеченню підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України. Узагальнено основні підходи до індикативно-детермінантного управління системою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного людського потенціалу.

На основі деталізації підходів до індикативно-детермінантного управління системою підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України встановлено перспективу подальших досліджень у напрямі формування його реалізаційних механізмів.

Ключові слова: людський потенціал; конкурентоспроможність; державне регулювання; соціальна політика; ресурсно-інституційне забезпечення; індикативно-детермінантне управління.

Liliya Borysivna MARTYNOVA

PhD in Philological Sciences,
Associate Professor,
Doctoral Student,
Department of International Economic Relations,
Khmelnitskyi National University
E-mail: liliamartynova3@gmail.com

INCREASE OF HUMAN POTENTIAL COMPETITIVENESS IN CONVERGENCE OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE TO THE EU

Abstract

Introduction. In the article the actual problem of determining ways of increasing the competitiveness of Ukraine's human potential under conditions of European integration is considered.

Purpose. The main purpose set by the author is to form the key determinants of systematic improvement of the competitiveness of Ukrainian human potential in ensuring the social and economic effects of European integration.

Method (methodology). Synergetic, historical, comprehensive, systematic, institutional approaches and methods of scientific knowledge are used in the study to achieve the desired result.

Results. The author has focused on the fundamental factors of creation of competitive advantages of human potential. The priority role of social and demographic potential in the development of competitive human potential is highlighted. The importance of converting the human potential into the human capital in the formation of its competitive advantages is considered, including mobility of its bearers. The role of social protection and social security of human potential bearers as an important factor of its preservation and realization is set. It is emphasized that among the functions of the state as for ensuring human development we can single out a direct implementation of measures for the development of the latter and general regulation of social parameters of economic process. The activation of business activity and increase of the scale and efficiency of the business sector are identified to be the factors of positive structural changes and modernization of the national economy, the expansion of resources to support the development of all components of human development, economic recovery, improving the quality of life. Specific features and criteria of institutional support for social and economic policy in Ukraine are determined. The conceptual scheme of resource and institutional support for the formation of competitive human potential is formed. The obstacles to resource provision of increasing the competitiveness of Ukraine's human potential are highlighted. The main approaches to indicative and system and determinant management of the competitiveness of the human potential increase in Ukraine are overviewed.

On the basis of specification of the approaches to indicative determinant and management system of improving the human potential competitiveness in Ukraine the prospects of further research towards formation of implementation mechanisms of enhancing the Ukraine's human potential competitiveness have been set.

Keywords: human potential; competitiveness; government regulation; social policy; resource and institutional capacity; indicative and determinant management.

JEL classification: J18, J23, J24

Вступ

Конкурентоспроможність людського потенціалу національної економічної системи є комплексною категорією, що містить базис певних конкурентних переваг, які формуються на всіх етапах людського розвитку, у тому числі значною мірою за рахунок засобів, інструментів і важелів державної регуляторної політики у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, розвитку ринку праці та громадянського суспільства. У цьому напрямі актуальності набуває розгляд шляхів підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України за умов євроінтеграції.

Мета статті

Мета статті – сформулювати ключові напрями побудови системи підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України у забезпеченні соціально-економічних ефектів європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основоположним чинником формування конкурентних переваг людського потенціалу, на наше переконання, є відтворення соціально-демографічного потенціалу. Демографічний розвиток є однією з найважливіших характеристик сучасних соціально-економічних змін і перетворень та визначається складною взаємодією комплексу факторів. З одного боку, він є результатом, а з іншого – причиною

політичних, економічних, соціальних, екологічних та багатьох інших чинників суспільного життя. Стан соціально-демографічного потенціалу закладає основу розвитку інших складових людського потенціалу: формування та реалізації освітньо-кваліфікаційного потенціалу, його перетворення на людський капітал, прогресу у життєвій, трудовій, соціальній компонентах [1].

Конкурентні переваги як освітньо-кваліфікаційний потенціал залежать від рівня і якості освіти, кваліфікації, адаптивних здібностей, а також характеризують спрямованість і рівень мотивації національної робочої сили. Характеристики освітньо-кваліфікаційного потенціалу можуть виражатися через ставлення робочої сили до праці, задоволеності трудовим життям, мобільністю, працездатністю тощо. Водночас в інформаційному суспільстві та економіці знань особливої важливості набуває здатність працівників до обробки значних масивів інформації, постійного освоєння швидкозмінних технологій та технологічних новацій.

У цьому руслі невід'ємним чинником формування конкурентних переваг також є перетворення людського потенціалу в людський капітал, у тому числі за рахунок мобільності його носіїв. При конвертації людського потенціалу в людський капітал саме мобільність носіїв людського потенціалу визначає набуття ними статусу носіїв людського капіталу, ефективність його застосування, здатність до нарощення вартості, набуття нових форм та якостей, спроможність інтегруватись у інформаційне суспільство та економіку знань [2, с. 122-123].

За сучасних умов розвитку суспільства найбільш адекватною є соціально орієнтована економічна система, яка враховує провідну роль соціальної компоненти, в центрі якої знаходиться людина і її розвиток. Збільшення вимог до якості людського потенціалу і знецінення традиційного індустріального типу кваліфікації призводять до різкого посилення диференціації умов і оплати праці різних категорій робочої сили, витіснення значної частини працівників на периферію ринку праці з відповідним зниженням соціального статусу або до переходу їх у категорію тривало безробітних. У зв'язку з цим соціальний захист і соціальне забезпечення носіїв людського потенціалу набуває ролі вагомого чинника його збереження та реалізації. Відбувається переосмислення соціальних функцій держави. Ключова її функція як суб'єкта соціальної політики полягає у формуванні соціально-економічного середовища, сприятливого для активної реалізації людського потенціалу кожного члена суспільства у економічній сфері, що гарантує достатній рівень стабільності і можливість розвитку. У соціально орієнтованій економіці всі елементи економічної політики працюють на вирішення цього завдання. Виражений соціальний аспект мають антимонопольна політика, підтримка дрібного і середнього бізнесу, програми збалансованого розвитку територій, створення сприятливого інвестиційного клімату. Максимальне навантаження лежить на політиці зайнятості і регулюванні заробітної плати. Таким чином, у функції держави входять як безпосередня реалізація заходів щодо розвитку людського потенціалу, так і загальне регулювання соціальних параметрів економічного процесу. Основні напрямки такого регулювання - законодавчий захист працівника як більш слабкого партнера трудових відносин; активна політика зайнятості, яка стимулює створення і поліпшення якості робочих місць; встановлення державного мінімуму оплати праці. На сучасному етапі стабільність, зростання, високий рівень зайнятості, підвищення добробуту спостерігається насамперед у тих країнах ЄС, де соціальна орієнтація економіки є найбільш вираженою [3].

Комплексність, на нашу думку, є базовим критерієм побудови системи підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України у забезпеченні соціально-економічних ефектів європейської інтеграції. Основою такої системи є інституційне забезпечення реалізації конкурентної політики відповідно до вимог ЄС, яке полягає в діяльності держави та структур громадянського суспільства, спрямованій на створення умов для стабільного соціально-економічного розвитку.

Специфікою інституційного забезпечення соціально-економічної політики в Україні є те, що інституційні зміни не впливають з попереднього досвіду, відсутні або значною мірою втрачені традиції, звичаї функціонування соціальних інститутів в умовах ринку, несформовані суб'єкти, відсутня належна інфраструктура соціальних інститутів ринку тощо. А тому цілком очевидно, що процеси трансформації інститутів соціально-економічної політики в Україні мають здійснюватися шляхом запозичення та імплементації ефективних систем і механізмів інституційного забезпечення такої політики в країнах ЄС, що стимулюють формування належних конкурентних переваг людського потенціалу [4].

Критерієм успішності діяльності інституцій є ефективність ресурсного забезпечення реалізації соціально-економічної політики (рис. 1). Державні ресурси (матеріальні, людські, фінансові) є джерелом підтримки розвитку людського потенціалу на макрорівні, передусім, завдяки механізмам розподілу доходів та державних витрат на соціальні і економічні цілі, а також через стимулювальний вплив на накопичення ресурсів на мікрорівні – суб'єктів підприємницької діяльності, неприбуткових організацій та носіїв людського потенціалу (рис. 1). З огляду на зазначене необхідним є встановлення оптимального співвідношення державного і приватного секторів у ресурсному забезпеченні людського розвитку. При зavelикому розмірі державного сектору або коли всі економічні рішення приймає держава, темпи зростання економіки та фінансування людського розвитку залишаються низькими, оскільки високий

рівень оподаткування пригнічує підприємницьку діяльність, мотивацію до праці, що зрештою призводить до зниження стимулів саморозвитку носіїв людського потенціалу та низької продуктивності інвестицій [5].

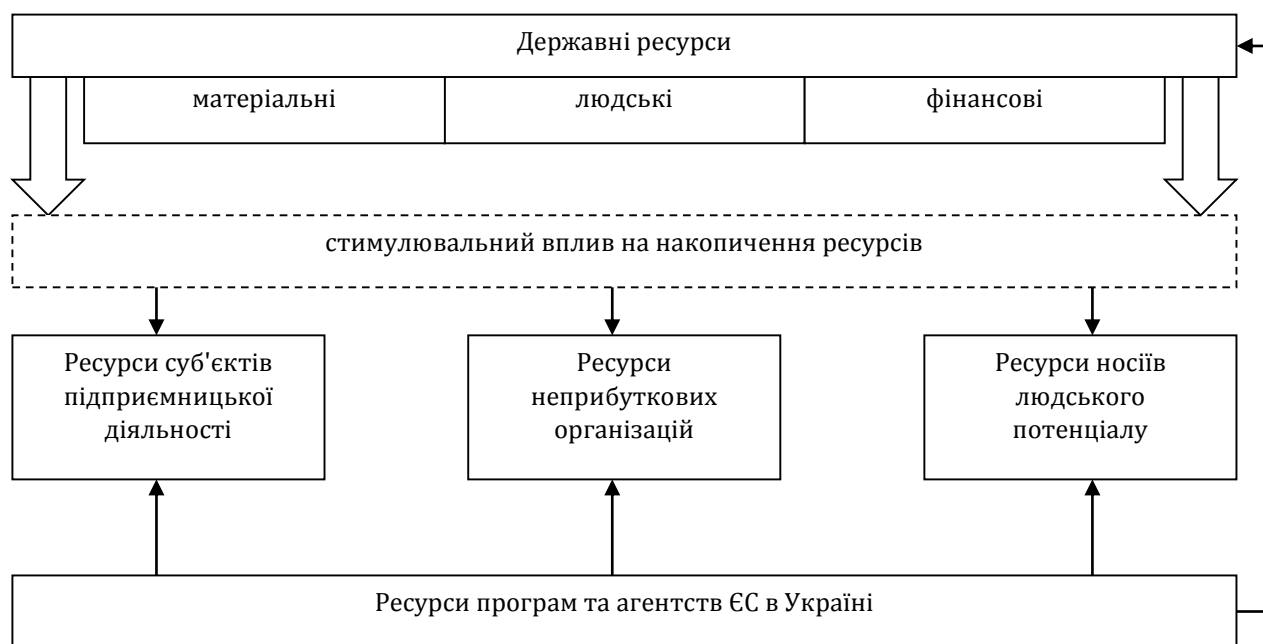

Рис. 1. Ресурсно-інституційне забезпечення формування конкурентоспроможного людського потенціалу*

**Сформовано автором*

Активізація підприємництва та зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектору є одним із головних чинників позитивних структурних змін та модернізації національного господарства, розширення ресурсів підтримки розвитку усіх складових людського потенціалу, економічного поживлення, підвищення якості життя населення. Розвиток підприємництва разом із поширенням та активізацією діяльності неприбуткових організацій як провідних інститутів громадянського суспільства також веде до інституційної перебудови соціального середовища на основі поширення економічної свободи та становлення «середнього класу» як підґрунтя соціально-економічної стабільності [6].

При цьому дотримання євроінтеграційного курсу, передусім участь у програмах та агентствах ЄС для країн Східного партнерства, є додатковим ресурсом підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу шляхом реалізації можливостей обміну та навчання для дослідників і спеціалістів, організації спільних заходів щодо наукового та технологічного розвитку, обміну досвідом у сфері управління науково-дослідними установами тощо. Співробітництво з ЄС у визначених програмах сприяє накопиченню ресурсів формування людського потенціалу усіх рівнів [7].

Формування конкурентоспроможності людського потенціалу значною мірою залежить від стимулювального державного впливу на накопичення ресурсів носіїв людського потенціалу. За сучасних умов в Україні це ускладнюється поточною суспільно-політичною ситуацією та зростанням її нестабільності, загрозою дефолту і поглибленням кризових явищ. Поява нових обмежень і ризиків щодо забезпечення процесу стабільного формування сукупних доходів населення України та її регіонів, зайнятого в різних секторах економіки, створює низку загроз розвитку людського потенціалу. Унаслідок значного падіння реальних трудових доходів населення через соціально-економічні негаразди та зростання вартості життя, зниження купівельної спроможності населення та знецінення заощаджень істотно загострюються проблеми бідності та нерівності. Порушення нормального перебігу процесу формування сукупних доходів населення України містить реальну загрозу його збідніння, посилення нерівності та стрімкої інтенсифікації зниження людського потенціалу через міграційний вплив високоосвіченої частини українського суспільства [8].

Низькі доходи перешкоджають формуванню ресурсів, спрямованих на розвиток людського потенціалу населення. Доходи українців у рази нижчі, ніж доходи жителів країн ЄС. Середня заробітна плата в Україні у понад п'ять разів нижча, ніж у Польщі [9]. Відтак більша частина доходу населення витрачається на харчування та задоволення базових потреб, а не на розширення можливостей розвитку власного людського потенціалу (витрати на харчування у структурі витрат домогосподарств в Україні

складають 51,9 %, в той час, як у Польщі – 24,4 %; на протипагу витрати на освіту, культуру і відпочинок, зв'язок, транспорт і охорону здоров'я складають у Польщі 27,7 %, а в Україні – 13,5 %) [9].

Виходячи з наведених аргументів, вважаємо формування ресурсного та інституційного забезпечення базовими етапами функціонування системи підвищення конкурентоспроможного людського потенціалу у досягненні соціально-економічних ефектів європейської інтеграції.

На наше переконання, реалізаційні механізми підвищення рівня конкурентоспроможності людського потенціалу України мають бути розроблені на основі систематизації інструментів, заходів та важелів адаптованої до вимог ЄС соціально-економічної політики із урахуванням критеріїв та інструментів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

При цьому вагомим етапом формування комплексної системи підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України є проектування індикативно-детермінантного та ринкового управління нею. Проблема раціонального поєднання планових та ринкових важелів в управлінні соціально-економічним розвитком є особливо актуальною у забезпеченні достатнього рівня конкурентоспроможності людського потенціалу у прискоренні та досягненні позитивних ефектів європейської інтеграції. Активізація та результати соціально-економічного реформування в Україні, досвід країн ЄС та загальносвітові тенденції розвитку дозволяють стверджувати, що за умов ринкових відносин комбінація макроекономічного регулювання та ринкових механізмів є неминучою. Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна умовно виокремити чотири основних підходи до індикативного регулювання, які відображають відносно різні його функції та аспекти і можуть бути використані при розробці механізмів управління системою підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до індикативно-детермінантного управління системою підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України

Підходи	Поняття індикативно-детермінантного управління	Основні функції управління
I	Процес формування системи параметрів і детермінант та встановлення заходів державного впливу на соціально-економічні процеси.	Регулювання і контроль пріоритетних напрямів розвитку людського потенціалу відповідно до його складових, що формують конкурентні переваги у країнах ЄС.
II	Процес розробки проектів соціально-економічного розвитку національної економіки (у тому числі приватного сектору), встановлення економічних орієнтирів, забезпечених ресурсами.	Інформування, орієнтація і мотивація підприємств, закладів соціальної сфери у забезпеченні конкурентних переваг розвитку людського потенціалу.
III	Процес формування системи індикаторів, що реалізують макроекономічне управління і непряме регулювання різноманітних секторів економіки.	Стимулювання територіальних громад та підприємств у плануванні та реалізації планів розвитку людського потенціалу
IV	Механізм координації дій та інтересів держави та інших суб'єктів економіки у досягненні конкурентних переваг розвитку людського потенціалу	Інформування, координація, узгодження діяльності органів влади, місцевого самоврядування та підприємств всіх форм власності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Деталізація підходів до індикативно-детермінантного управління системою підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України дає можливість розробки механізмів регулювання конкурентної соціально-економічної політики у забезпеченні ефектів європейської інтеграції. Комплексність та системність дослідження у перспективі дозволить сформувати реалізаційні механізми підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу України на всіх стадіях, сферах розвитку та із залученням суб'єктів розвитку людського потенціалу різних рівнів.

Список літератури

1. Карчевская, Е. Н. Демографический потенциал республики Беларусь: основные тенденции развития [Електронний ресурс] / Е. Н. Карчевская // Псковский регионологический журнал. 2010. №10.. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/demograficheskiy-potentsial-respubliki-belarus-osnovnye-tendentsii-razvitiya>.
2. Ніколайчук, М. В. Управління людським капіталом за умов розвитку економіки знань: проблеми теорії та практики: монографія / М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2012. – 201 с.

-
3. Соболева, И. Социальная политика как фактор устойчивого развития [Электронный ресурс] / И. Соболева. – Режим доступа: http://vasilievaa.narod.ru/11_3_03.htm.
 4. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трошинський, П. К. Ситник та ін. ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трошинського. – К. ; Львів : НАДУ, 2012. – 368 с.
 5. Піонтківська, І. Оптимальна частка держави в економіці: теоретичні розрахунки для української реальності [Електронний ресурс] / І. Піонтківська, П. Кухта, М. Репко. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/12/07/optymalna-chastka-derzhavy-v-ekonomitsi-ua>.
 6. Щодо засад реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
 7. Жаліло, Я. Євроасоціація і нові можливості для розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Я. Жаліло // Дзеркало тижня. – № 44-45, 2015. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/yevroasociaciya-i-novi-mozhливosti-dlya-rozvitku-malogo-biznesu-v-ukrayini-.html>.
 8. Заяць, В. С. Формування доходів населення України: особливості та тенденції / В. С. Заяць // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 2. – С. 116-128.
 9. Доходы и расходы населения. Как учесть баланс и устранить перекосы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.pn/ru/public/142331>.

References

1. Karchevskaia, E. N. (2010). Demograficheskii potentsyal respubliky Belarus: osnovnyie tendentsyi razvitiya. *Pskovskii regionologicheskii zhurnal*, 10. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/demograficheskii-potentsial-respubliki-belarus-osnovnye-tendentsii-razvitiya>.
2. Nikolaichuk, M. V. (2012). *Upravlinnia liudskym kapitalom za umov rozvytku ekonomiky znan: problemy teorii ta praktyky*. Khmelnytskyi: KhNU.
3. Soboleva, Y. (2011). *Sotsyalnaia polytyka kak faktor ustoichyvoho razvytiya*. Retrieved from: http://vasilievaa.narod.ru/11_3_03.htm.
4. Skurativskiy, V. A., Troshchynskiy, V. P., Sytnyk, P. K. (2012). Reformuvannia sotsialnoi polityky v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Kyiv ; Lviv : NADU.
5. Piontkivska, I., Kukhta, P., Repko, M. (2015). Optymalna chastka derzhavy v ekonomitsi: teoretychni rozrakhunky dlia ukrainskoi realnosti. Retrieved from: <http://voxukraine.org/2015/12/07/optymalna-chastka-derzhavy-v-ekonomitsi-ua>.
6. *Shchodo zasad realizatsii derzhavnoi polityky u sferi rozvytku pidprijemnytstva v Ukraini*. (2015). Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
7. Zhalilo, Ya. (2015). Yevroasotsiatsiia i novi mozhlyvosti dlia rozvytku maloho biznesu v Ukraini. *Dzerkalo tyzhnia*, 44-45. Retrieved from: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/yevroasociaciya-i-novi-mozhливosti-dlya-rozvitku-malogo-biznesu-v-ukrayini-.html>.
8. Zaiats, V. S. (2015). Formuvannia dokhodiv naselennia Ukrainy: osoblyvosti ta tendentsii. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2, 116 -128.
9. *Dokhodyi raskhody naseleniia. Kak uchest balans i ustranit perekosy*. (n.d.). Retrieved from: <https://news.pn/ru/public/142331>.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2016 р.